

Федір Булгаков про книгодрукування на Волині

Федір Ілліч Булгаков – видатний російський журналіст, великий цінитель літератури і мистецтва, дуже цікавився старовиною, зокрема вивченням стародавньої писемності. Підсумком його багаторічної праці стала книга «Історія книгодрукування», що вийшла у світ 1890 року в Санкт-Петербурзі [1]. В цій книзі, що складається з двох окремих томів, відображено розвиток друкарського мистецтва від його появи до епохи, в якій жив автор. В першому томі висвітлюється робота перших друкарень, наводяться зразки пам'ятних друкованих творів XV-XVIII ст., шрифтів, перших друкованих видань, типографських прикрас, заголовних букв, титлів, гербів, гравюр та ін.

В IV розділі цього тому автор подає відомості про книгодрукування на Волині. Зокрема, вказує на те, що основа книгодрукування була закладена в Острозі (на той час повітовому місті Волинської губернії). Князь Костянтин Острозький, воєвода київський, відкрив першу на Русі греко-слов'янську школу (училище, назване академією) для викладання вільних наук. Поряд з училищем виникла і друкарня, для роботи в якій зі Львова був викликаний Іван Федоров. Як пробні, московський першодрукар надрукував в острозькій типографії «Псалтир» і «Новий Завіт». Булгаков відмічає, що ці книги надруковані з гербом князя Острозького і знаком «друкаря з Москви», в 8-ку, на 494 листах, по 30 стрічок на сторінці, з чорними заставками різних малюнків, а заголовок із 6 стрічок збільшеного шрифту. До цієї книги додано передмову Івана Федорова, який після благочестивого вступу з цитатами із Євангелія від Матвія і Луки, звертається до князя з проханням прийняти «його рукоділля, як перший овоч від дому друкарського свого, Острозького». До цього ж видання належить і Алфавітний покажчик, складений Тимофієм Михайловичем на 53 листах, окремо надрукований тим же шрифтом, що і «Псалтир»[3].

12 липня 1580 року вийшла в світ перша друкована слов'янська Біблія, відома під назвою Острозька. Основою її послужив рукописний слов'янський список Біблії, перекладений з грецької «ще за великого Володимира, що хрестив землю руську». Рукопис випросив у Івана Грозного посланець Михайло Гарабурда (писар Великого князівства Литовського) [2] і привіз в Острог біля 1570 року. Крім цього, князь Острозький діставав різні інші списки Біблії на грецькій, латинській, чеській і польській мовах.

Федір Булгаков детально аналізує структуру Біблії і відмічає, що вона мала заголовний лист з поміткою 1581 р., в листі, на 8+276+180+30+56+78

лл., у дві колонки, по 50 стрічок на сторінці. Перші 8 напівлистів, залишені без помітки, вміщують в собі: заголовок книги, надрукований кіновар'ю і чорнилами, розміщений в тій самій рамці, котра оточує зображення євангеліста Луки в московському і львівському «Апостолах»; герб князя Острозького з буквами К. К. і К. О., оточений віршами із 6-ти куплетів; дві передмови із віршами в кінці: перша на грецькій і слов'янській мовах від князя Острозького, друга – на одному слов'янському – від Герасима Даниловича і заголовки книг Старого і Нового Завіту. На помічених листах 1-276 першого рахунку розміщені історичні книги Старого Завіту, починаючи з книги Життя і закінчуючи книгою Іова; на листах 1-180 другого рахунку – книги пророчі і повчальні, починаючи з Псалтиря і до прокування Малахії включно; на 1-30 листах третього рахунку – три книги Маккавейські; на 1-56 листа четвертого рахунку – чотири Євангелія; на 1-78 листах п'ятого рахунку інші новозавітні книги. На останньому листі п'ятого рахунку надруковано післямову Івана Федоровича, знак друкаря і вихід на слов'янській і грецькій мовах. Текст прикрашений чорними заставками над заголовками біблійських книг, фігурними буквами на початку глав і вузликами в кінці статей [4].

В острозькій Біблії, вказує автор, зустрічається шість різних шрифтів, а саме: дрібний слов'янський основний шрифт, яким надрукована вся книга, і такого ж розміру грецький, що вживався в першій передмові; слов'янський, майже вдвоє дрібніший проти попереднього, такий же – грецький. Ці шрифти зустрічаються тільки у виході, розміщеному в самому кінці книги 1581 р., а слов'янський, крім того, у віршах, якими оточується герб князя Острозького на звороті заголовного листа, і у виносках, що знаходяться на полях біблійського тексту. Залишається московський шрифт-першодрук, його видно в чорних стрічках на заголовному листі, також у сторінкових заголовках біблійних книг і місяцеслова; уставний шрифт, запозичений із віленської типографії Мамоничів, вживається в другій і третій стрічках заголовного листа [5].

За красою шрифтів, за чистотою і витонченістю оздоблення острозька Біблія не поступається кращим виданням європейських друкарень того часу. Можна передбачити, що острозька Біблія набиралась і друкувалась біля п'яти років (1575-1580 р.р.). В бібліографічних покажчиках згадується ще 2-е видання цієї Біблії в 1581 р., в якому і букви, і передмова, і розміщення тексту залишені без змін, як в Біблії 1580 р. Тільки вихідний лист позначений 1581 роком, немає декількох дрібних прикрас, а також на початку другої передмови деякі слова надруковані іншим шрифтом, і в кінці книги, на 78 листі, розміщено невелику післямову (у вигляді молитви) від Івана Федорова на грецькій і слов'янській мові. Але залишається

все-таки не вирішеним, чи дійсно було два видання острозької Біблії, що має 1254 сторінки, чи тільки деякі зміни з передруком вихідного листа були внесені в одне і те ж видання.

Ф. Булгаков вважає, що третім острозьким виданням, що приписується Івану Федорову, була «Хронологія», складена Андрієм Римшею, 1581 р., в листі, на двох сторінках, одна проти другої, двома шрифтами – великим і дрібним.

Автор згадує сподвижників князя Острозького в книжній справі: підскарбія Герасима Даниловича Смотрицького, який написав передмову і вірші до острозької Біблії, та пресвітера Василя, що створив книгу «Про єдину церкву і віру», надруковану в Острозі в 1588 році, у 8-ку.

Князь Костянтин помер 13 лютого 1608 р. і похований в Острозі в Замковій церкві. Син його Януш, краківський каштелян, хоч і відступив від православ'я, на перших порах підтримував друкарню і школу. За його розпорядженням в Острозі надрукований «Часослов» 1612 р., у 8-ку. Потім доля типографії стає невідомою. Згадується бібліографами тільки незакінчена книжка острозького друку «Книга Богонатхнення Никона Чорногорця» 1640 р. і «Тестамент» 1686 р.

Автор відзначає, що з Острога книгодрукування поширилось по території південно-західної Русі. На Волині, в першій половині XVII ст., крім Острога, воно з'явилося в таких місцях: в Троїцькому монастирі Дубнівського повіту, в Кременькому повіті Волинської губернії (при княгині Вишневецькій видруковано «Євангеліє учительное»), в с. Четвертні у князя Григорія Четвертинського видрукований «Псалтир» 1625 року і «Часослов» 1625 року, друкарня Хрестовоздвиженського братства в Луцьку (1617 р.), в Кременці видруковано «Граматику чи письменницю мови слов'янської» 1638 р., «Синод, року 1638 в церкві кафедральній Луцькій відправлений» 1638 року, в Почаївській друкарні в 1618 році «Зерцало Богословія» та «Слово Максима грека на латинів». У всіх наведених вище друкарнях на Волині застосовувались острозькі шрифти, і до XVIII ст. з них вийшло, не враховуючи почаївських, до 35 книг [6].

Література

1. Большая Энциклопедия / Под ред. Южакова и Миллюкова. – т. 4. – СПб., 1903. – С. 45.
2. М. Грушевський. Історія України-Руси. – Т. 6, р. 5. – С. 4.
3. Булгаков Ф. Иллюстрированная история книгопечатания. – СПб., 1890. – С. 258-259.
4. Там же. – С. 260-261.
5. Там же. – С. 263.
6. Там же. – С. 265.